

Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan

VITA

*Festschrift in Honor of
Belkıs Dinçol and Ali Dinçol*

Yayına Hazırlayanlar

Metin Alparslan

Meltem Doğan-Alparslan

Hasan Peker

ege

YAYINLARI

Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan

VITA

Festschrift in Honor of
Belkıs Dinçol and Ali Dinçol

(Ayrıbasım / Offprint)

Hazırlayanlar / Editors

Metin Alparslan

Meltem Doğan-Alparslan

Hasan Peker

Y A Y I N L A R I

Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan
VITA
Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol

ISBN: 978-975-807-161-6
© 2007 Ege Yayınları, İstanbul
Her hakkı saklıdır. / All rights reserved.

Hazırlayanlar / Editors
Metin Alparslan
Meltem Doğan-Alparslan
Hasan Peker

Baskı / Printed by
Graphis Matbaa

Yapım ve Dağıtım / Production and Distribution
Zero Prod. Ltd.
Aslan Yatağı Sokak, Sedef Palas No: 19/2 Cihangir
34433 İstanbul - Turkey
Tel: +90 (212) 244 7521 - 249 0520 Fax: +90 (212) 244 3209
e.mail: info@zerobooksonline.com
www.zerobooksonline.com
www.egeyayinlari.com

İçindekiler

Sunuş	xv
Prof. Dr. Belkıs Dinçol'un Yayın Listesi	xix
Prof. Dr. Ali Dinçol'un Yayın Listesi	xxiii
Éric Jean	
<i>Lettre à Ouvert pour Belkıs et Ali</i>	1
<i>Belkıs ve Ali için Açık Yürekli Bir Mektup</i>	7
M. Taner Tarhan	
<i>Sevgili Dinçol'lara Bir 'Çivi' de Bendenizden</i>	13
Makaleler	
Halûk Abbasoğlu	
<i>Par-ha-a'dan Perge'ye</i>	21
Rukiye Akdoğan	
<i>Hitit Devlet Antlaşmaları ve Huqqana Antlaşması ile İlgili Bazı Notlar</i>	27
Çiler Altınbilek Algül	
<i>Yontmataş Aletlerin İşlevlerinin Anlaşılmasına Yönelik Çalışmalar: Kullanım İzleri Analizleri</i>	37
Alfonso Archi	
<i>The Cult of the Royal Ancestors at Hattusa and the Syrian Practices</i>	49
Güven Arsebük	
<i>İnsanın "İnsanlaşma" Aşamalarının Önemli Bir Basamağı: İlk Aletlerin Yapımı</i>	57
Daliah Bawanypeck	
<i>Bemerkungen zu zwei Siegelabdrücken Suppiluliumas aus dem Nişantepe-Archiv in Boğazköy/Hattusa</i>	63
Oktay Belli	
<i>Doğu Anadolu Bölgesi'nin En Eski ve Özgün Mutfağı: Van-Yoncatepe Saray Mutfağı</i>	69
Oktay Belli	
<i>Urartularda Kadın Müzisyen ve Dansçılar</i>	87
Gebhard Bieg – Rüstem Aslan	
<i>Francis H. Bacon (1856–1940) Ausgräber von Assos</i>	105
Jacqueline Boley	
<i>The Dilemma of the Doubled -a</i>	117
Trevor Bryce	
<i>The Geopolitical Layout of Late Bronze Age Anatolia's Coastlands: Recent Advances and Important Caveats</i>	125

Olivier Casabonne	
<i>Le Dieu-Taureau et la Montagne Divinisée : Brèves Remarques à Propos d'un Groupe de Sceaux de Kültepe-Kaneš</i>	133
Paola Cotticelli Kurras	
<i>Die Rhetorik als Schnittstelle zwischen Lexikon und Syntax: das Hendiadyoin in den hethitischen Texten</i>	137
Devrim Çalış-Sazcı	
<i>Ein besonderer Gefäßtyp – der Depas Amphikypellon</i>	147
Güler Çelgin	
<i>Kallimakhos'un "Telkhin'lere Yanıtı"na Yansıyan Şiir Sanatına Dair Görüşleri</i>	163
Nevzat Çevik	
<i>Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağlar</i>	175
Aykut Çınaroğlu	
<i>Yeni Dönem Alaca Höyük Kazıları</i>	195
Sedef Çokay-Kepçe	
<i>Perge'den Apis Betimli Cam Bir Buluntu: Pamphylia – Mısır Ticari İlişkilerine Yeni Bir Örnek</i>	201
İnci Delemen	
<i>Afyon Emirdağ'dan Bir Tykhe Heykelciği</i>	205
Bedia Demiriş	
<i>Ammianus Marcellinus ve Tarih Eserine Önsöz Yazma Geleneği</i>	213
Şevket Dönmez – E. Emine Naza-Dönmez	
<i>Geç Kalkolitik Çağdan Günümüze Orta Karadeniz Bölgesi Kıyıları Kırsal Kesiminde Geleneksel Ahşap Mimari</i>	219
Serra Durugönül	
<i>Mersin Müzesi'nde Bir Deidameia</i>	237
Çiğdem Dürüşken	
<i>Vesuvius Güncesi: Plinius, Epistulae, 6.16; 6.20</i>	243
Turan Efe – Deniz Ş.M. Ay Efe	
<i>The Küllioba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia Before the Second Millennium BC</i>	251
Gürkan Ergin	
<i>Anatolian Women in Linear B Texts: A General Review of the Evidence</i>	269
Massimo Forlanini	
<i>Hauppuriya, eine Hauptstadt von Arzawa?</i>	285
Emre Güldoğan	
<i>Tarak-Baskı İmpresso Çanak Çömleği Yapımında Kullanılan Teknikler ve Mezraa-Teleilat Yerleşimi Örnekleri</i>	299
Volkert Haas	
<i>Rhetorische Figuren in zentralanatolischen Mythen</i>	309

Susanne Heinhold-Krahmer	
<i>Anmerkungen zur Aḫḫiyawa-Urkunde KUB 31.29 (Bo 5316 /AU XVIII)</i>	315
Harry A. Hoffner, Jr.	
<i>Aspects of the Hittite System of Numbering</i>	327
Bilge Hürmüzlü	
<i>İonia'dan Spiral Biçimli Takılar</i>	341
Şehrazat Karagöz	
<i>Doğada Güç Birlikteliği: İnsan ve At / Arkaik ve Roma Devirleri</i>	351
Cem Karasu	
<i>Some Observations on Katapa</i>	373
Horst Klengel	
<i>Ura, Ugarit und der hethitische Mittelmeerhandel</i>	383
Isabelle Klock-Fontanille	
<i>La Place de la Glyptique dans l'Histoire du Déchiffrement des Hiéroglyphes Hittito-Louvites</i>	389
Erkan Konyar	
<i>Elazığ-İmikuşağı Höyüğü'nde Eski Hitit Dönemi: Stratigrafi ve Çanak Çömlek</i>	405
R. Eser Kortanoğlu	
<i>Dağlık Phrygia'da Aslan Kabartmalı Roma İmparatorluk Dönemi Kaya Mezarları</i>	417
Gülgün Köroğlu	
<i>Yumuktepe Höyüğü Kazısından İki Ekmek Mührü</i>	433
Kemalettin Köroğlu	
<i>New Observations on the Origin of the Single-Roomed Rock-Cut Tombs of Eastern Anatolia</i>	445
René Lebrun	
<i>Nouveautés Concernant la Religion des Hittites Tirées du Fragment KBo XLVII 76 = 2012/u</i>	457
Massimiliano Marazzi	
<i>Sigilli, Sigillature e Tavolette di Legno: Alcune Considerazioni Alla Luce di Nuovi Dati</i>	465
Lutz Martin	
<i>Die Statuette Va 44853 – Eine Darstellung des Wettergottes?</i>	475
Stefano de Martino	
<i>Il Trattato Tra Ḫatti e Alašiya, KBo XII 39</i>	483
Joachim Marzahn	
<i>Ein Gewicht des Nirah (VA 7943)</i>	493
Emilia Masson	
<i>Les Hiéroglyphes Anatoliens dans Leur Devenir : Quelques Aspects</i>	501
H. Craig Melchert	
<i>The Borders of Tarhuntassa Revisited</i>	507
Clelia Mora	
<i>Three Metal Bowls</i>	515

Alice Mouton	
<i>Sur la Différenciation Entre Rêve et parā handandatar dans les Textes Hittites</i>	523
Mitsuo Nakamura	
<i>Ein Beitrag zur Rekonstruktion der hethitischen Textgruppe CTH 738</i>	533
Norbert Oettinger	
<i>Nochmals zu luwisch-hethitisch hantiyara-, hantiyassa- und summiyara-</i>	543
A. Tuba Ökse	
<i>Funerary Rituals at Gre Virike: A 3rd Millennium Ritual Place in Southeastern Anatolia</i>	549
Eylem Özdoğan	
<i>Neolitik Dönem Kil Kapamaları: Aşağı Pınar Örneği</i>	561
Mehmet Özdoğan	
<i>Çağdaş Düşünme Aracı Olarak Arkeoloji</i>	569
A. Coşkun Özgünel	
<i>Turgut Tokuş Koleksiyonunda Saklanan Miken Kapları</i>	577
Mehmet Özsait – Nesrin Özsait	
<i>Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Akşehir</i>	587
Aliye Öztan	
<i>Acemhöyük’den Assur Ticaret Kolonileri Çağına Ait İki Ender Buluntu</i>	609
Massimo Poetto	
<i>Nuovi Sigilli in Luvio Geroglifico VI</i>	623
Jaan Puhvel	
<i>Hittite nanna- as the Durative of nai-</i>	629
Johan de Roos	
<i>A New Fragment of KUB 15.5+</i>	633
Ferhan Sakal	
<i>Zerschlagen und Beraubt, die Geschichte der Torlöwen aus Emar</i>	637
Deniz Sarı	
<i>Küllüoba’da Ele Geçirilen Siyah Ağz Kenarlı (Black-Topped) Kaselerden Birkaç Örnek</i>	647
Savaş Özkan Savaş	
<i>Eski Bir Sorunun Peşinde: Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglifli Yazıtlar Işığında</i> <i>“Maša Memleketi”nin Yeri</i>	657
Mustafa H. Sayar	
<i>Ovalık Kilikya’nın Roma İmparatorluk Devri Onomastiğinde Kilikya Yerli Halkından Bazı İzler</i>	683
Göksel Sazcı	
<i>Heinrich Schliemann’ın Gözüyle Troia Tabakaları</i>	685

Jürgen Seeher	
<i>Eine Kultvase mit der Darstellung des Wettergottes von Halab aus Hattuša</i>	707
Veli Sevin	
<i>Çavuştepe’den Kabartma Bezemeli Eşsiz Bir Tunç Eser</i>	721
Itamar Singer	
<i>Two Hittite Ring Seals from Southern Canaan</i>	727
Oğuz Soysal	
<i>“Tanrı İçmek” Hitit Kült Teriminin Hatti Dili Işığında Yeni Bir Yorumlama Denemesi</i>	731
Horst Steible – Fatma Yıldız	
<i>Tierausgaben an Gottheiten und Personen in den Fāra-Texten</i>	739
Gaye Şahinbaş Erginöz	
<i>‘Sayı’ Kavramı ve Hititlerde Sayılar Üzerine Bir Deneme</i>	747
Piotr Taracha	
<i>The Capital Hattuša and Other Residential Cities of Hittite Great Kings</i>	755
M. Taner Tarhan	
<i>Tuşpa Sitadeli’ndeki Assurca Yazıtlı Adak Nişinde Yeni Bulgular</i>	761
Oğuz Tekin	
<i>Kilikia’daki Anazarbos ile Kappadokia’daki Kaisareia Üzerine Nümismatik Notlar</i>	767
Ilse Wegner	
<i>Eine urartäische Kleinigkeit</i>	773
Gernot Wilhelm	
<i>Bemerkungen zu der Erklärung Šattiwazzas CTH 52</i>	777
Jak Yakar – Avia Taffet	
<i>The Spiritual Sonnotations of the Spindle and Spinning: Selected Cases from Ancient Anatolia and Neighboring Lands</i>	781
Semra Yıldırım-Balcı	
<i>Yontmataş İncelemelerinde Teknolojik Yaklaşım, Uygulanması ve Kültürlerin Tanımlanmasındaki Rolü</i>	789
Turgut Yiğit	
<i>Haštayar and Kadduši</i>	797
Kazuhiko Yoshida	
<i>Hittite la-ga-a-it-ta-ri</i>	803
Turgut H. Zeyrek	
<i>Besni Nekropollerinden Kaya Mezarları</i>	807
Levent Zoroğlu	
<i>Kelenderis’te Bulunan Bir Pişmiş Toprak Figürin ve Düşündürdükleri</i>	829

“TANRI İÇMEK” HITİT KÜLT TERİMİNİN HATTİ DİLİ IŞIĞINDA YENİ BİR YORUMLAMA DENEMESİ*

Oğuz Soysal**

Ali Muzaffer Dinçol ve Belkıs Dinçol, 1960'lı yıllardan günümüze dek Türk Hititolojisi'ni hem yurt içinde hem de uluslararası alanda büyük başarı ile temsil etmektedir. Kendilerine yurt dışında görev yapan bir meslektaşları sıfatıyla olan hayranlık ve müteşekkirliliğimi bu Festschrift'te dile getirebilmekten sonsuz sevinç duymaktayım. Hititler'in tanrılarına gösterdiği saygıyı belirten bir kült terimini konu alan çalışmamın Dinçol'ları da yakından ilgilendireceğini umuyorum.

Hitit dinsel metinlerinde çok sık geçmekle beraber, kesin yorumu henüz aydınlığa kavuşmamış ve üzerinde görüş birliği sağlanamamış en önemli kült terimlerinden biri de şüphesiz ^d... *aku- / eku-* “tanrı içmek” tabiridir. Dinsel törenlerde çoğunlukla kral ve kraliçe, ara sıra da prens ve diğer görevliler tarafından gerçekleştirilen bu eylem ile tanrıların nasıl onore edilmiş olabileceği, konuya değişik bakış açılarıyla yaklaşan çalışmalarda etraflıca tartışılmıştır: Anılan tabirde tanrı adları çoğunlukla akuzatif halde bulunduğu için, burada tanrıların gerçekten obje –ancak sembolik– olarak içilmesi mi, yoksa daha çok mecazî bir anlam, yani tanrıların bir kült içkisinin içilmesi suretiyle kutlanması mı söz konusudur? Birinci yorumda, mistik bir düşünce tarzıyla, tanrı ruhunun (ya da varlığının) kült içkisi aracılığı ile kral tarafından içilerek kralınki ile yakın temasa geçmesinden yola çıkılabilir. Her ne kadar Hitit kült hayatında “birinin ruhunu içme” (Archi *apud* Kammenhuber 1976-77: 204-206, 238, 252-253) ve “tanrı ile kral ruhlarının bir olması” (Archi 1988: 15 dipnot 38) gibi ifadeler bulunsun da, şimdiye kadar tanınan belgeler –ki bunlar ölü ritüelleridir– “ruhu içilenlerin” genellikle ölmüş kişiler olduğunu ve deyim tanrıların ruhunu ilgilendirmedeğini göstermektedir. Böylece, bu açıklama girişiminin tutarlılığının ispatı şimdilik zordur. Daha çok taraftarı olan ikinci yorum (en son Beckman 2005: 350) için hareket noktası, çok

seyrek de olsa, bazı durumlarda onore edilen tanrının adının datif halde bulunması ve böylece tabirin –en azından dilsel açıdan– “tanrıya, tanrı için içmek” yani “tanrının şerefine içmek” nüansını kazanmasıdır. Bu, akuzatif manada rahatlıkla “tanrıyı içerek şerefletirmek” (İngilizce'deki *to toast somebody* gibi) olarak tasavvur edilebilir. Konuyla ilgili başka bir açıklama girişimi, daha çok Almanca'daki ismin akuzatif hali ile kullanılan ve ettirgen anlamı bulunan *tränken* “içir(t)mek, içmesi için vermek” fiiline dayanılarak yapılan “tanrıya içmesi için vermek” teklifidir. Ancak Hititçe'de *aku- / eku-* fiilinin işlevi dikkate alındığında, bunun benimsenmesi için ciddi gramer zorlukları bulunmaktadır (Güterbock 1998: 121).

Yukarıdaki hususlarda hem dinsel hem de filolojik ağırlıkta olmak üzere, şimdiye kadar aralarında Kammenhuber (1971 ve 1991), Archi (1976-77) ve Güterbock'un da (1998) bulunduğu otoriteler ayrıntılı çalışmalar yayınlayıp, ilgili Hititçe materyali biraraya getirmiştir. Puhvel (1957 ve 2003) ve Melchert (1981) ise söz konusu dinsel ifadeyi daha çok semantik bakış açısı ile incelemiştir¹. Bu nedenle ben burada konuyu değişik bir yaklaşım ile irdelemeye çalışacağım ve bu da, “tanrı içmek” tabirindeki görünüşe göre akuzatif kullanımın “sözde” kaynağı ile bunun zaman akışı dahilindeki mümkün semantik değişmesi olacaktır. Bu anlamda, dinsel hayatta Hititler'i fazlasıyla etkileyen

* Bu makalenin manüskri Kasım 2005'de tamamlandı. Araştırmalarım sırasında, kısmen *National Endowment for the Humanities* tarafından da finanse edilen *Chicago Hittite Dictionary* projesine ait kelime arşivinden müteşekkirliliklerim ile yararlandım. Kullanılan Türkçe dışındaki kısaltmalar *HW²* (1975 vdd.) ile *CHD* (1980 vdd.)'de verilenlere uymaktadır.

** Dr. Oğuz Soysal, The Oriental Institute, The University of Chicago, 1155 East 58th Street, Chicago, IL 60637, USA.

¹ “Tanrı içmek” kült teriminin değişik vesileler ile incelendiği diğer çalışmalardan ayrıca şunlar anılmaya değerdir: Carruba 1966: 40-41 (deyim Akkadça *ANA* ile datif kullanımları konusunda); Eichner 1992: 47-50, 65 (deyimdeki 2-*e* ve 3-*e* sayı verilerinin yorumu hakkında); Yoshida 1999: 239-252 (deyim ve kült müziği konusunda); Schuster 2002: 457-464 (bu ve buna benzer kült deyimlerinde çift ya da grup halinde anılan Hatti kökenli tanrılar hakkında).

Hatti dili ve panteonu özellikle dikkate alınacaktır. “Tanrı içmek” Hitit kült ifadesinin şimdiye kadar belgelenen kullanımlarını özetle aşağıda verilecek olan kategoriler dahilinde toplayabiliriz. Çoğu örnekte, lüzumsuz tekrarlardan kaçınmak için sadece tanrı adları ve “içmek” eyleminin fiilleri dikkate alınarak Hititçe cümleler mümkün olduğunca kısa tutulmuştur².

I) Tanrı ismi fonetik yazılmış ise akuzatif -n sonekine sahip:

1) ^dKarmahilin *akuanzi* (KUB 11.34 V 51’-52’)

2a) ^dZintuḫešun *ekuz[i]* (KBo 45.64 II 9’)

2b) [^dZ]intuḫiyan *akuw[anzi]* (KBo 45.63 I 27’)

Açıklama: Tanrı adının bu yazılış tarzı, daha çok Hattice formu çağrıştıran yukarıdaki ^dZintuḫešun’un Hititçeleştirilmiş şeklini göstermektedir.

3) ^dZuliyān *akuanzi* (KBo 20.5 öy. 9’)

4) 3 *akuwanzi*^{URU} Kartapaḫaš^dWā_aḫišin^{URU} Šalampaš^dKā[ttahḫ]an^{URU} Kā[taḫ]aš^dWā_aḫišin (KUB 28.104 IV 15’-18’)

5) 3-ŠU *ekuzi* ^dKataḫḫan ^dUTU ^dLAMMA LUGAL (IBoT 1.29 öy. 27)

6) ^dU É-TI ^dḪašamiliḫ ^dḪilaššin ... *ekuzi* (KUB 11.35 VI 9’-11’)

7) 4 *ekuzi* ^dAštanu’n ^d[W]a_aputet ^dKuzzanišun ^dTaḫpilanun (KBo 23.79 III 5’-7’)

Açıklama: -t ünsüzü ile biten tanrı adı ^dWā_aputet, doğal olarak -n soneki göstermemektedir; ayrıca bk. aşağıda kategori VIII a nr. 3.

8) 7 *ekuzi* ^d[...] ^dTaparwa_ašun ^dTappinūn ^dKamama[n?] ^dḪullan ^dTelipinun ^dGAL.Z[U(-) ...?] (KBo 25.178 I 16-18)

II) Tanrı isimi logogram yazılmış ve akuzatif -n sonekine sahip:

1a) ^dUTU-un *ekuzi* (KUB 33.79 IV 12’)

1b) ^dUTU-un ... *akuwanzi* (KBo 2.14 III 10-11)

2) *taknaš* ^dUTU-un *ekuzi* (KUB 30.23 III 19)

III) Tabirin arkasındaki akuzativ düşünceyi filolojik yönden destekleyen, tanrı isimleri dışındaki diğer dilsel örnekler:

1) *apūn* DINGIR-LUM ... *ekuzi* (KUB 10.72 V 18-19)

2) ANA LUGAL *kuiš* DINGIR-LIM *āššuš nu apūn ekuzi* (KUB 11.22 V 12’-13’)

3) *apūš* DINGIR.MEŠ-*uš ekuzi* (VS 28.10 I 20’)

4) *kuiēš* DINGIR.MEŠ ANA LUGAL *āššaweš nu apūš akuškizzi* (KBo 43.123 ay. 1-3)

5) ^dUTU ^dU ^dLAMMA *taknaš* ^dUTU-un *kuinna arḫayan ... ekuzi* (KUB 30.24 II 19-20, KUB 39.33 III 7’-9’)

6) *āššun* UD-an ... *ekuz[i]* (KBo 21.95 I 7’)

7) *n-uš* DINGIR.MEŠ *ḫarpanduš [a]kkuškizzi* (KUB 27.16 IV 26-27)

8) DINGIR-LAM *[akku]škizzi* (KUB 27.16 IV 28-29)

9) ^dUD-AM *akuwanzi* (KUB 39.64:6’)

IV) Tanrı isimleri fonetik yazılmış ve akuzatif -n sonekinin kullanımı seçenekli:

1a) ^dKarmāḫili ... *akuwanzi* (KUB 10.89 II 2’-3’)

1b) ^dKarmahilin *akuanzi* (KUB 11.34 V 51’-52’)

2) ^dMezzulla (// [^d]Mezzullan) *ekuzi* (KBo 24.87 ay. 9’ // KBo 21.80 IV 10’)

3) ^dTelipinun (// ^dTelipinu) *akuwanzi* (KUB 2.5 IV 12 // KUB 25.1 V 1-2)

² Benzer kullanımlar, diğer yaygın kült terimi ^d... *irḫai*- “tanrıları turlamak” yani “tanrıları sırayla onore etmek” için de belgelenmektedir: IBoT 1.29 öy. 28, 31-32, 47; KBo 10.9 ay. 7’; KBo 22.169:2’-7’; KBo 25.12 I 5’-9’; KBo 25.87:6’; KBo 25.178 IV 17’-19’; KUB 10.5 VI 5’-6’; KUB 11.30 III 23’-25’ + IBoT 4.197 öy. 4’-6’; KUB 12.8 II 5’-6’; KUB 20.18 VI 7’-8’; KUB 20.19 III 4-5; KUB 20.96 III 14’-15’, IV 17-18; KUB 25.8 II 15’-17’; KUB 30.41 IV 21-22; KUB 53.11 III 7-11; KUB 56.50 III 8; KUB 58.6 VI 6’-7’; KUB 58.40 V 8’-9’. Ancak, ana metindeki kategoriler IV ve VI’daki (bk. aşağısı) tanrı adları kullanımlarına gösterdikleri benzerlik bakımından burada KBo 37.157 (8’) [...] *irḫāizzi* ^dTūwaš[a...] (9’) [^d...jin ^dTelipinu ^dZa[...] (10’) [^d...]dū ^dŠiwu_urū [^d...] (11’) [^d...]dun ^dIštanu[n] ve KBo 39.88 II (10’) 2-e *irḫāizzi* ^dTaparwa_ašu (11’) ^dWā_ašizzašu özellikle anılmaya değer. Anılan tüm tanrılar Hatti kökenli olup, bazıları -n ile biterken bazılarında bu sonek ya uzun bir ünlü ile değişmiş ya da tamamen kaybolmuştur. Bu konudaki açıklamalar için bk. ana metin.

V) Tanrı isimleri logogram yazılmış ve akuzatif -n sonekine haiz değil:

- 1) ^dGAL.ZU *ekuz[i]* (KUB 20.53 V 10')
- 2) ^dIŠKUR ^dIŠKUR ^{URU}Zippalada ... *ekuzi* (KUB 1.17 II 31-34)
- 3) ^dUD.SIG₅ *ekuzi* (KUB 30.23 III[?] 5)

VI) Tanrı isimleri görünüşe göre akuzatif, ancak -n sonekine sahip değil ve onun yerine bazen (uzun) ünlü ile bitiyor:

- 1) ^dWu_urunkatte *akuanzi* (KUB 11.34 IV 19'-20')
- 2) ^dHātauri *ekuzi* (KUB 10.7:6')
- 3) ^dIštānu ^dPalatappinu *akuanzi* (KBo 20.67 I 19')
- 4) ^dTāru ^dHašgalā ... *ekuz[i]* (KUB 55.18 II 2'-3')
- 5) 5 *ekuzi* ^dZinduḫišū ^dWa_aḫiši ^dU.GUR ^dHaratši ^dŠišumaḫi (KBo 8.112 VI 9'-12')
- 6) 2-e [e]*kuzi* [^d]Taparwa_ašū ^dWa_ašez'zašū (KBo 2.29 ay. 5'-8')

VII) Uzun tanrı isimleri listelerinde yukarıdaki tüm kategorileri içeren örnekler:

- 1) ^dEN.ZU ^Ü ^dKuzanišun *ekuzi* [^d]Ḫullan *ekuzi* ... ^dTelipinun *ekuzi* (...) ^dIŠKUR ^Ü ^dWa_ašezzili *ekuzi* (KBo 20.33 öy.17-18, ay. 6')
- 2) [... *eku*]zi ^dUTU ^dMe[zzu]lla [^dTel]ipinūn ^dGAL.ZU [^dTa]ḫpill[a]nū [^dGUN]NI-an ^dŠušumaḫin (KUB 2.6 I 2-5)
- 3) ^dḪalkin ^dTelipinun ^dUTU ^dUTU ^{URU}TÚL-na ^dU ^{URU}Ziplan[da] ^dLAMMA ^dḪapandali ^dDAG-in ^dZABA>BA> ^dGAL.ZU ^dU É-TIM ^dKandiwu_uitten ^dKattanan ^dU KI.LAM ^dWā_ašezzallin *ekuzi* (KUB 41.50 III 7'-12')

VIII a) Tanrı ismi -n sonekinden daha değişik bir ünsüz ile bitiyor:

- 1) 12-ŠU *ekuzi* ... [^dZipl]antel ... [^d...]kunuil (IBoT 1.29 öy. 62-66)
- 2a) Taurēt *ekuzi* (KBo 20.33 üst kenar 1)
- 2b) ^dTaurit *ekuzi* (KBo 25.184 II 17)
- 3) 4 *ekuzi* ... [^dW]a_aputet ... (KBo 23.79 III 6')

VIII b) Tanrı isminin son ünsüzü düşüyor

- 1a) ^dTauri *ekuzi* (IBoT 2.74 öy. 5')
- 1b) ^dTaurī *ekuzi* (KBo 4.13 V 23)
- 1c) ^dTaurī (// ^dTaurit) *akuwanzi* (KBo 4.9 VI 30 // KUB 10.12 III 8')
- 1d) ^dTauriya *ekuzi* (KBo 23.64 II 7')

Açıklama: -(y)a soneki içeren bu kullanım, daha çok datif işlevli olarak anlaşılacaktır; ayrıca bk. kategori X nr. 3.

IX) Tanrı ismi datif ile kullanılıyor:

- 1) ANA ^dIŠKUR *ekuzi* (KUB 34.77 öy[?]. 8')
- 2) ^dUTU ŠAMĒ *ekuz[i]* ... AN[A ^dI]ŠKUR *ekuzi* ... AN[A ^dLAMM]A *ekuzi* (KBo 15.25 ay. 15-17)
- 3) ANA ^dU *ekuzzi* (KBo 21.36 sağ sü. 7')
- 4) ANA ^dUTU *ekuzzi* (KBo 21.36 sağ sü. 4')

X) Kural dışı kullanımlar:

- 1) ^dKataḫzipuriš ... *ekuzi* (Bo 4846:10'; bk. Klengel 1988: 106 dipnot 21)

Açıklama: -š soneki içeren bu kullanım, nominatif işlevli olarak anlaşılacaktır.

- 2) 3 *akuwanzi* [^{URU}... ^dK]attahḫaš [^{URU}...] ^dKattahḫaš [^{URU}... ^dW]ā_aḫišiš (IBoT 2.78 I 6'-9')

Açıklama: -š soneki içeren bu kullanımlar, nominatif işlevli olarak anlaşılacaktır. Doğru formlar için bk. kategori I nr. 4, 5.

- 3) ^dTauriya *ekuzi* (KBo 23.64 II 7')

Açıklama: -(y)a soneki içeren bu kullanım, daha çok datif işlevli olarak anlaşılacaktır.

- 4) ^dPirwan ^dAškašipan ^dMUNUS.LUGAL-ri ^dMaliyan ... *akuwanzi* (KBo 4.13 VI 9-11)

Açıklama: ^dMUNUS.LUGAL-ri (Hititçe *ḫaššuššari) yanlış kullanımı datif kullanıma delalet ediyor. Söz konusu tanrıça isminin “içme” tabirindeki doğru kullanımı ^dKataḫḫan için bk. kategori I nr. 4, 5.

- 5a) ^dUTU-aš ... *ekuzi* (KUB 27.66 II 19')

- 5b) ^dUTU-aš ^dMezzullan *ekuzi* (KUB 30.41 V 2)

- 5c) ^dUTU-aš ^dMezzu[lla]nn-a *ekuzi* (KUB 30.41 V 13)

Açıklama: ^dUTU-aş kullanımının açıklama denemesi için bk. Kassian - Yakubovich 2004: 399 vdd., 405 vdd. (= Akkadça ^dŠamaš).

XI) Luvi miliyösünden tanrı isimleri (İştanuwa metinlerini de kapsamak üzere):

Bu konudaki yazılı materyal için bk. Archi *apud* Kammenhuber 1976-77: 188, 191, 192, 193, 194, 195, 201, 234-236; Yoshida 1996: 244-251.

- 1a) ^dHūwaššanna ... *ekuzi* (KUB 27.66 II 23')
- 1b) ^dHuwaššannan *ekuzi* (KBo 20.72 II' 31')
- 2) ^dAuwattan ^dKupillan ... *akuwanzi* (KUB 27.49 III 5)
- 3) ^dLalariyan ^{HUR.SAG}Šarpan ... *ekuzi* (KUB 27.66 II 24')
- 4) ^dMūlin *ekuzi* (KUB 27.65 I 11')
- 5) ^dLAMMA šarlaimen ^dZABA₄BA₄ ... *ekuzi* (KUB 27.66 II 22')
- 6) ^dU pihaššaš(š)in *ekuzi* / *akuwanzi* (KUB 11.13 III 7'-8', IV 10'-11')
- 7) ^dAMAR.UTU ^dIrhānduš ^dHiššallanduš-a *ekuzi* (KUB 43.56 II 20'-21')

XII) Hurri miliyösünden tanrı isimleri:

Bu konudaki yazılı materyal için bk. Archi *apud* Kammenhuber 1976-77: 173-194, 195-196, 233, 234, 237.

- 1) ^dHepat *ekuzi* (KBo 15.37 II 13)
- 2a) ^dHepaddun *ekuzi* (KUB 54.72 IV' 18')
- 2b) 3-ŠU *ekuzi* ... ^dHepatun (KUB 45.5 II' 13'-14')

Açıklama: Hepat isminin *u*-tema ünlüsü ile seyrek de olsa vokalize edilmesi konusunda bk. Weitenberg 1984: 260.

- 3a) ^dIŠ[TAR] ^{URU}Hattarina ^dNinatta ^d[Ku]l[i]tta ... *e[kuzi]* (IBoT 3.115 öy. 9-11 + KUB 47.69 öy' 6'-7')
- 3b) ^dNinattan ^dKulittan *akuwanzi* (KBo 19.142 III 21)
- 4) ^dŠāluš ^dKumarpi ... *ekuzi* (KBo 15.37 II 17)
- 5) [^dIŠT]AR ^{URU}Hattarina ^dNinatta [...] ^dAya ^dUTU-ki ... *ekuzi* (KUB 45.36 II' 5'-8')

- 6a) ^dŠerrin ^dHur[rin] ... *ekuzi* (KUB 20.42 V 14'-15')
- 6b) ^{GUD}Šerin ^{GUD}Hurrian ... *ekuzi* (KUB 11.22 V 15'-16')
- 7) [^dÉ.A ^dGullan ^dHepat ... *ekuzzi* (KBo 13.114 III 12

XIII) Karışık kullanımlar (çeşitli panteonlardan tanrılar ve bunların Hititçe'deki birbirlerine uymayan isim halleri):

- 1) ^dLAMMA ^{URU(1)}Tauriš AMA ^dKalimman ^dHašamelen ^{TUL}Kuwannaniyan ^dĀššiyaza ^dUGIŠTIR ^{İD}Zuliyā ^dLAMMA ^{İD}GIŠKÁ.GAL DIN-GIR.MEŠ Ta'lawaniš ... *ekuzi* (KUB 2.8 V 18'-30')

Açıklama: ^{URU(1)}Tauriš için doğru form ^dTaurit bekleniyor ki, bu yukarıda kategori **VIII a** nr. **2b'**de yer almaktadır. Bu tanrı isminde gözlenen *š ~ t* değişmesi Hatti fonolojisine özgü bir belirtidir. ^dĀššiya(n)za Luvice çoğul akuzatif formudur. DINGIR.MEŠ Talawaniš çoğul nominatif form olup, DINGIR.MEŠ Šalawaniš için hatalı yazımdır. Burada daha çok DINGIR.MEŠ Šalawan(i)uš gibi çoğul akuzatif bir kullanım beklenirdi. ^{İD}Zuliyā için doğru kullanım ^dZuliyān için bk. kategori **I** nr. **3**.

- 2) 15 *ekuzi* ^dGulšuš ^dMAH.MEŠ-uš ^dKuzanašu ^dU.GUR ^Ü^dU.GUR ^{URU}Hayaša ^dSĠN MUL iřpanza ^dHašmaiün ^dKatahhi ^dHarištaššin ^dHilaššin ... (KBo 4.13 VI 31-36 + KUB 10.82: 3'-8')

Açıklama: Burada çoğul akuzatif ^dGulšuš ile ^dMAH.MEŠ-uš yanında ^dHašmaiün, ^dHarištaššin ve ^dHilaššin gibi tekil akuzatif ve doğru sonekli tanrı isimleri izleniyor. Ancak İřpanza nominatif haldedir ve ^dKatahhi isminde de ya *-n* soneki düşmüştür (akuzatif ^dKatahhi için), ya da bu kullanım ^dKatahhi için datif hali göstermektedir.

- 3a) ... ^dGulšuš ^dKuduiliš [^dKud]ušaḫiliš ^dDārawa[š ^dAnzil]iš ^dZukkiš GUNNI [^dZ]ilipūriš ^dEN.ZU M[UL(-)... GE₆-a]nza ^dHašammiliš ^dŠĠ-aš MUNUS.LUGAL [^dH]arištaššiš ^dHilašši[š] ... annarin tarpin ... [*ekuzi*] (KUB 32.87 ay. 10'-14' + KBo 23.72 ay. 21'-25')

- 3b) ... ^dGulšeš ^dKuduiliš ^dKudušahiliš ^d[Dārawaš ^dAnzil]iš ^dZukkiš GUNNI ^dZilipūriš [^dEN.ZU MUL(-)... GE₆-a]nza ^dHašammeliš É.ŠÀ MUNUS.LUGAL-aš ^dHarištašši[š ^dHilaššiš] ... annarin tarpin ... *ekuzi* (KUB 32.87 ay. 21’-25’+ KBo 23.72 ay. 31’-33’)

Açıklama: Doğru akuzatif formlar *annarin tarpin* (Hititlerce tanrılaştırılmış ve bir çift olarak beliren iki varlığı gösteren kelimeler) dışındaki tüm tanrı isimleri görünüşe göre nominatif halde kullanılmıştır. ^dHarištaššiš ve ^dHilaššiš için doğru formlar yukarıda nr. 2’de izlenmektedir.

- 4) 15 DINGIR.MEŠ *ekuzzi* (// *ekuzi*) ^dMAḪ ^dGulšaš GUNNI (// ^dGUNNI) ^dU.GUR Ū ^dU.GUR ^{URU}Hayaša ^dEN.ZU MUL-i GE₆-anza ^dHašammiliš ^dMUNUS.LUGAL ^dHareštaššiš ^dHilaššiš ... (KBo 19.128 VI 17’-22’ // IBoT 3.15 I 5’-7’)

Açıklama: Buradaki tanrı isimlerinin hepsi görünüşe göre nominatif hale dönüşmüştür. Tek istisna, eğer gerçekten Hititçe olarak tasavvur edilmiş ise, datif haldeki MUL-i’dir. ^dHašammiliš, nr. 2’de daha çok Hattice orijinaline sadık kalınarak anılan ^dHašmaiu’un Hititçeleştirilmiş şeklidir.

Yukarıda anılan örneklerin büyük çoğunluğunda da izlendiği gibi, kült kutlaması ile ilgili “içme” eylemi, onore edilen tanrının adının akuzatif halini gerektirmektedir. Eğer –belli ki yanlış kullanımlara geri giden– nominatif örnekler dikkate alınmaz ise, çok az sayıda olmak üzere ismin datif halinin kullanıldığı durumlar da mevcuttur. Akuzatif içeren örneklerde beliren ilginç bir ayrıntının üzerinde kanımca şimdiye kadar yeterince durulmamıştır ve bu da, sonek -n’in hiç de seyrek olmamak üzere kaybolması ve yerinin bazen uzun bir ünlü tarafından doldurulmasıdır. Tipik bir “nominatif-akuzatif dil” olma sıfatını taşıyan Hititçe’nin bu isim hali ekini kullanmakta ne kadar dikkatli ve tutucu olduğu hatırlanırsa, söz konusu dilsel belirtinin açıklanmaya ihtiyacı vardır. Sonek -n’in

yerinde beliren vurgulu ünlü yazımın grafik yönünden Hititçe’ye yabancı bir unsur olduğunu da ayrıca söyleyebiliriz. Meseleye fonolojik bakımdan yaklaşıldığında, düşen son ünsüzün, önünde bulunan uzun ünlünün vurgulanması yoluyla telafi edilmesine diğer Eski Anadolu dili Hattice’de de sıkça rastlanmaktadır ve bu durum tarafımdan (Soysal 2004: 76) şu şekilde dile getirilmiştir: “*Die konsonantischen Apokopen, bedingt durch die Auslassung der Liquiden -l, -r und der Nasale -m, -n oder von schwachartikulierten Konsonanten wie -h, dürfen wohl nicht immer mit einer schlichten Zeichenauslassung im Wortausgang erklärt werden. In solchen Fällen werden die ausgelassenen Konsonanten zuweilen durch die (hyper)plene geschriebenen Vokale ersetzt, wie z. B. iš-pu-du-uh und iš-pu-du-ú, ma-ia-aš-ka-am und ma-a-ia-aš-ga-a-a, uqa-aš-ḫa-ḫuḫ-un und uqa-a-aš-ḫa-ḫuḫ-ú*”. Hatti dilinde isimlere ait -n sonekinin morfolojik bir değere haiz olduğu ve datif işlevi gördüğü artık bilinmektedir (Soysal 2004: 185, 232 [ve bibl.]; Soysal 2005: 196 [dipnot 31 ile]). Diğer taraftan, zamanında Schuster (1974: 123, 140), Hattice’de datiflik belirten bu ünsüz sonekin kaybolması halinde yerinin uzun bir ünlü tarafından doldurulabileceğini işaret etmiştir. Bunun için en belirgin örnek **katten* yerine *kattē* “krala, kral için” kullanımıdır³. Burada, yeri vurgulu bir ünlü tarafından doldurulan ünsüz olarak -n’in belirmesi, bu araştırmanın özü için özel bir önem arz etmektedir. Yukarıdaki içme eylemi ile gerçekleştirilen kutlamalarda görüldüğü gibi, akuzatif isim hallerinden -n’in kaybolduğu ve bunun vurgulu ünlü tarafından telafi edildiği örnekler istisnasız Hatti kökenli tanrıları ilgilendirmektedir (kategori VI)⁴. Belirttiğimiz noktalar ışığında, tanrının içme eylemi ile onore edilmesini gösteren kült teriminin aslında Hatti dinsel geleneğini yansıttığı (Kammenhuber 1971: 152) ve şekilsel bakımdan ismin datif hali ile formüle edildiği düşünülebilir. Hattice’de ismin datif halini gösteren -n soneki, Hititler tarafından kendi dillerinde akuzatifi belirten aynı sonekle bir tutulduğundan, bu kült terimi Hititçe’ye tanrı ismi

³ Bu durumun izlendiği Hattice cümle ve Hititçe’ye tercümesi şöyledir: [(pal)]a a-š-ya ^dWa_qšul / [(t)]a-ba-ar-na-an ka-a-at-te-e (= Heth. *nu pier iyata / tameta laba[rnai]* LUGAL-i) “ve onlar (= tanrılar) bolluk ve bereketi kral tabarna / labarna’ya verdiler” (KBo 21.110 öy. 10’-11’ // KUB 2.2 + KUB 48.1 III 27-29); bk. Schuster 1974: 123 vd.; Soysal 2004: 185. Hattice’de “kral” kelimesi için -n soneki içeren gerçek bir formun varlığını, Eski Hitit duktusu ile kaleme alınmış KBo 37.155’in ay.⁷ 8’. satırındaki ka-at-te-en kullanımı ispatlamaktadır.

⁴ Ayrıca bk. ana metinde tartışılan tanrı listesi KBo 21.85 I 12’-25’ + KBo 8.109 I 7’-15’ ve krş. aşağıda dipnot 5.

sanki akuzatif haldeymiş gibi düşünülerek uyarlanmıştır. Söz konusu sonekin Hititçe kontekslerde ihmal edilmesinin, bunun Hitit Dili'ndeki radikal morfolojik işlevi (akuzatif) nedeniyle önemli bir hataya yolaçabileceği bilinse de, konuya Hattice'deki işlevi (datif) yönünden yaklaşıldığında, böyle bir ihmalin —en azından Hititler gözünde— ciddi bir problem teşkil etmediği kolaylıkla tasavvur edilebilir. Çok sayıda belgenin gösterdiği gibi, “tanrıyı içme” ifadesi Hititçe'ye görünüşe göre gramatik bakımdan da sağlam bir şekilde yerleşmiştir (kategori III). Ancak, ara sıra da olsa beliren ve kutlanan tanrının datif haline delalet eden örnekler, Hititler'in söz konusu kült teriminin yorumu ve kullanımı konusunda bazen yanılgı ya da kararsızlığa düşebildiklerini göstermektedir. Bunun arkasındaki neden, Hitit bilinçaltında hala yaşayan ve eskiye dayanan Hatti dinsel geleneği olmalıdır.

Her ne kadar anlamsal bakımdan konumuzu oluşturan “tanrı içmek” ile yakından ilgisi bulunmasa da, yine kült hayatından tanınan başka bir tabir “tanrıya kurban sunmak”ın Orta Hitit duktuslu KBo 21.85+ I 12'. satırda beliren ender kullanımı 1 UDU ANA ^dAš-ta-nu-un “tanrı Aştan(u)'ya bir koyun” yukarıda bahsettiğimiz, Hititler'e mahsus ifade kullanım kararsızlığı konusunda diğer çarpıcı bir örneği oluşturmaktadır ve buna daha önce Weitenberg (1984: 259) isabetli şekilde parmak basmıştır. Akkadça ANA'nın açıkça gösterdiği gibi kurban sunma eylemi (*šipant-* KBo 21.85+ I 26') ile onore edilen tanrı Aştan(u) datif halde bulunmalıdır. Ancak metinde kendisine beklenmedik bir şekilde *-(u)n* eklenmiştir ve bu sonek Hitit dili dahilinde ilk bakışta ve şekilsel olarak akuzatif gibi durmaktadır. Cümlelerin nesnesi kurbanlık hayvan olduğuna göre burada tanrının akuzatif halinin kullanılması anlamsızdır ve problemin çözümü ancak, tanrı adının *-(u)n* soneki içeren Hattice datif yorumu ile mümkün görülmektedir. KBo

21.85'de Hatti geleneğine geri giden bir anlayışın yeraldığı, Güneş ulûhiyetinin Hititçe İştanu'ya karşılık burada orjinal Hattice ismi Aştan ile belirmesiyle de desteklenmektedir. KBo 21.85 I 12'-25' + KBo 8.109 I 7'-15'. satırlar arasında oldukça uzun bir liste halinde anılan ve hayvan kurbanı alan bütün tanrılar Hatti kökenlidir. Bunlardan ünsüz gövdeliler ^dNērāk (I 15'), ^dIyaḫšul (I 18'), ^dIštarāzzil (I 18' + I 13'), ^dKāḫūppūt (I 20') ve (uzun) ünlü ile bitenler ^dZiplantī (I 13' + I 8'), ^dHawa_antalī (I 14' + I 9'), ^dKattellikamma (I 16' + I 11'), ^dWalzā (I 17'), ^dWu_urukattē (I 17' + I 12') dışında kalan hepsi *-n* sonekine sahiptir: ^dTaparwa_ašun (I 12' + I 7'), ^dTappīnūn, ^dḪullān (I 13'), ^dKammammān (I 14'), ^dKappūn (I 15' + I 10'), ^dWa_aḫūlilin (I 16'), ^dTelipinun (I 17'), ^dZizzašūn, ^dZūliyān (I 19'), ^dTāḫangullān (I 20'), ^dḪalmaššūiddūn (I 21'), ^dWalpišūn (I 22'), [^dZ]ālipurūn, ^dWā_aḫišin (I 23'), [^dḪa]ammeiūn (I 24'), ^dWa_aškurunān, ^dḪānikkū[n] (I 25'). KBo 21.85+ belgesinin sunduğu örnekler kanımca, dinsel konulu metinlerde bu şekilde yazılan Hatti tanrılarının datif halde anlaşılması gerektiği konusundaki en güçlü kanıtı oluşturmaktadır⁵.

Bu çalışmanın ulaştığı en kayda değer sonuç, yıllar önce Hint-Avrupa dilleri ağırlıklı bir araştırmacının (Puhvel 1957: 31-33) teklif ettiği, Hititçe'deki tanrının kültürel içme yoluyla kutlanma ifadesinin aslında datif nüans ile anlaşılması gerektiği savının şimdi, Hint-Avrupa dilleri ile hiç ilgisi olmayan Hattice verileri tarafından da kuvvetle desteklenmesidir. Meseleye kesin bir çözüm getirebilecek Hattice yazılı kaynaklar ise bu konuda şimdilik susmaktadır⁶. Şu anda cevaplanması mümkün olmayan en önemli konu ise, özünde datif anlam taşıması gereken “tanrı için içmek” tabirinin Hititler tarafından kullanılan akuzatif nüanslı yorumunun sadece Hitit yazım geleneğine mi ait olduğu, yoksa bunun aktif kült hayatında da sözlü olarak uygulanıp uygulanmadığıdır.

⁵ Hem buradaki (ANA) ^dAştanun'un, hem de *-un* ya da onun yerine beliren uzun *-ū* ünlüsü ile biten Hatti kökenli tanrıların “içerek kutlama”, “kurban etme” gibi kült terimleri ile kullanımlarındaki soneklerinin Hititçe akuzatif hali gösteremeyeceğini ve daha çok Hattice'ye bağlanması gerektiğini Weitenberg haklı olarak belirtmişti (1984: 259-260). Ancak, artık söz konusu sonekin sadece *-un* olmadığı (daha doğru *-n*) ve bunun Hattice'deki işlevinin de datif olarak kesinleştiği göz önünde tutulursa, bu çalışmanın Weitenberg'in saptamalarını daha da ileriye götürdüğü kanısındayım.

⁶ Mesela, tek dilli Hattice metinlerde “tanrıya” (**šapap-un*), “tanrılara” (*wa_a-šapap-un*) ve “içmek” (**lin*; Soysal 2004: 293) kelimelerinin beraberce geçip, “tanrı için içmek” anlamında yorumlanabileceği bir konteks şimdiye kadar belgelenmemektedir.

Bibliyografya

- Archi, A.
1988 “Eine Anrufung der Sonnengöttin von Arinna”, *Documentum Asiae Minoris Antiquae* (Fs. Heinrich Otten²): 5-31.
- Archi, A. (apud Kammenhuber, A.)
1976-77 “eku- / aku-”, *Materialien zu einem hethitischen The-saurus*, Lfg. 4, Nr. 5: 118-120; Lfg. 5, Nr. 5: 121-220; Lfg. 6, Nr. 5: 221-237, 239-243, 253-256, 263-264.
- Beckman, G.
2005 “How Religion was done”, D.C. Snell (ed.), *A Companion to the Ancient Near East*, Oxford: 343-353.
- Carruba, O.
1966 *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wišurijanza*, Studien zu den Boğazköy-Texten, Heft 2, Wiesbaden.
- Eichner, H.
1992 “(Chapter 3) Anatolian”, J. Gvozdanović (ed.), *Indo-European Numerals*, Berlin - New York: 29-96.
- Güterbock, H.G.
1998 “To drink a God”, *XXXIVème Rencontre Assyriologique Internationale*, 6-10/VII/1987 İstanbul, Ankara: 121-129.
- Kammenhuber, A.
1971 “Heth. *ḫaššuš 2-e ekuzi* ‘Der König trinkt Zwei’”, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 14: 143-159.
1991 “Nochmals: der hethitische König trinkt Gott NN”, *Text, Methode und Grammatik* (Fs. Wolfgang Richter): 221-226.
- Kassian, A. – I. Yakubovich
2004 “^DUTU^{AS} in Hittite Texts”, *Šarnikzel* (Gs. Emil Orgetorix Forrer): 395-407.
- Klengel, H.
1988 “Papaja, Kataḫzipuri und der *eja*-Baum. Erwägungen zum Verständnis von KUB LVI 17”, *Studia di storia e di filologia anatolica* (Fs. Giovanni Pugliese Carratelli): 101-110.
- Melchert, H.C.
1981 “‘God-Drinking’: A Syntactic Transformation in Hittite”, *Journal of Indo-European Studies* 9: 245-254.
- Puhvel, J.
1957 “On an alleged eucharistic expression in Hittite rituals”, *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung* 5: 31-33.
2003 “God-Drinking and Beyond”, *Historische Sprachforschung* 116: 54-57.
- Schuster, H.-S.
1974 *Die hattisch-hethitischen Bilinguen. I. Einleitung, Texte und Kommentar. Teil 1*, Leiden.
2002 *Die hattisch-hethitischen Bilinguen. II. Textbearbeitungen Teil 2 und 3*, Leiden - Boston - Köln.
- Soysal, O.
2004 *Hattischer Wortschatz in hethitischer Textüberlieferung*, Leiden - Boston.
2005 “On the origin of the royal title *tabarna / labarna*”, *Anatolica* 31: 189-209.
- Weitenberg, J.J.S.
1984 *Die hethitischen U-Stämme*, Amsterdam.
- Yoshida, D.
1996 *Untersuchungen zu den Sonnengottheiten bei den Hethitern. Schwurgötterliste, helfende Gottheit, Feste* (Texte der Hethiter 22), Heidelberg.
1999 Kultmusik beim ‘Trankopfer’ (Gott NN *eku*-‘trinken’) in Festen hattisch-hethitischer Kultschicht”, K. Watanabe (ed.), *Priests and Officials in the Ancient Near East*, Heidelberg: 239-252.

